

ДИСКРЕТНІСТЬ ПРАВА ЯК ПРОЯВ ТРАНЗИТИВНОСТІ В ПРАВІ

DISCRETENESS OF LAW AS AN OSTENT OF TRANSITIVITY IN LAW

Матвєєва Л.Г.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри теорії та історії держави і права
Одеського державного університету внутрішніх справ*

У статті розглядається проблематика дискретності права як загальнотеоретичної категорії, аналізуються різні точки зору щодо сутності дискретності права. Виявляються й аналізуються фактори, які зумовлюють дискретність права. Наведена типологія дискретності в праві: первинна та вторинна дискретність права; революційна та еволюційна дискретність права; дискретність законодавства, юридичних установ, юридичної практики, правової культури.

Ключові слова: дискретність, транзитивність у праві дискретність права, революційна дискретність, еволюційна дискретність, первинна дискретність, вторинна дискретність, дискретність в юридичній практиці.

В статье рассматривается проблематика дискретности права как общетеоретической категории, анализируются различные точки зрения относительно сущности дискретности права. Выявляются и анализируются факторы, которые обуславливают дискретность права. Приведена типология дискретности в праве: первичная и вторичная дискретность права; революционная и эволюционная дискретность права; дискретность законодательства, юридических учреждений, юридической практики, правовой культуры.

Ключевые слова: дискретность, транзитивность в праве, дискретность права, революционная дискретность, эволюционная дискретность, первичная дискретность, вторичная дискретность, дискретность в юридической практике.

Analyzes of law as a category of general theory of law. Modern views on nature of discreteness of law. Identifies and analyzes factors of discreteness of law. Shows typology of discreteness of law: primary and secondary discreteness; revolutionary and evolutionary discreteness; discreteness of legislation, discreteness of legal institutions, discreteness of legal practice, discreteness of legal culture.

Key words: discreteness, transitivity in law, discreteness of law, revolutionary discreteness, evolutionary discreteness, primary and secondary discreteness, discreteness in legal practice.

Постановка проблеми. Загальнотеоретична юриспруденція оперує низкою термінів, запозичених з інших галузей знань, до яких належить і «дискретність». У філософії дискретність означає кінцеву подільність просторово-часової структури й стану предмета чи об'єкта, його властивостей і форм руху (стрибки), що є протилежним безперервності, яка означає єдність, цілісність і неподільність об'єкта. Здебільшого цим терміном оперували представники точних та природничих наук, але сьогодні його запозичено й гуманітарним знанням. Разом з тим у правничій науці дискретність поки що не знайшла адекватного відображення. Підкреслимо, що дискретність права як така не є чимось новим, вона завжди існувала, і, можливо, наступність права слід розглядати як лінію безкінечних перервностей. Дискретність права поряд з наступністю права є складовими й проявами транзитивності в праві.

Ступень розробленості проблеми. В юридичній науці зміст дискретності права майже не досліджено. Проблема дискретності й наступності в історичному розвитку права стала об'єктом дослідження білоруського правознавця Д.В. Щербика, який розглянув її на прикладі історії права Білорусі. Розробці наукового поняття дискретності в юридичній науці, а також розгляду можливого застосування даного терміну присвячена наукова стаття російського дослідника П.Д. Іваненко. Питання правової дискретності також окреслено в науковому дослідженні І.А. Іваннікова. У сучасній вітчизняній науці вказана проблематика не розглядалась.

Мета статті. Дослідити особливості дискретності права як загальнотеоретичної категорії, проаналізувати точки зору щодо сутності дискретності права та розглянути різні форми прояву дискретності.

Виклад основного матеріалу. Д.В. Щербик формулює поняття таким чином: дискретність у розвитку права – це зворотна наступності характеристика розвитку національної правової системи, яка свідчить про відсутність якісних наступницьких зв'язків між етапами розвитку національної правової системи. Йдеться про ситуації, коли відбуваються кардинальні зміни системи цінностей, що лежать в основі національної правової системи, насам-

перед поглядів суспільства на справедливість, системи найважливіших принципів права й функцій права. Розрив наступності в розвитку права – це викликаний певною історичною подією період у розвитку національної правової системи, протягом якого відбувається її кардинальна зміна, супроводжувана перериванням якісних наступних зв'язків між етапами її розвитку. На думку цього автора, історія держави й права дозволяє виявити такі випадки розривів наступницьких зв'язків: завоювання держави (анексія), революція в праві й широкомасштабна рецепція іноземного права. Розрив якісної наступності в розвитку національного права завжди супроводжується соціальними потрясіннями [1, с. 14-15].

У філософському енциклопедичному словнику дискретність (континуальність) визначається як протиставлення, що використовувалося спочатку у філософії для позначення «переривчастості й безперервності в процесах розвитку» [2, с. 56]. Зазначимо можливість використання цього поняття в соціальних науках. Так, Д.В. Суворов розглядаючи процес культурно-історичного розвитку Росії як зміни субцивілізацій, робить висновок про те, що російському історичному шляху й російській цивілізації властива дискретність. Це виражається власне в способі існування Росії як формуванні та кристалізації змінюючих одна одну та антагоністичних щодо одна одної субцивілізацій. Відбувається це, по-перше, у силу геополітичного чинника (євразійське місце розташування й історичне буття Росії) і, по-друге, через вживлення Росії до різних культурних світів, з якими вона стикалася протягом своєї історії (останнє породжує різні форми соціальної та культурної маргінальності). Звідси – властиві російській історії та російській культурно-цивілізаційній еволюції розриви наступності, «тектонічні зрушення» на кордонах субцивілізацій (події XIII, XVII і початку XX століть). Усередині країни це призводило й призводить до синдрому «розколотого суспільства», результатом якого стає відтворення «гібридних», химерних форм у державній та соціокультурній сферах, що загрожує наростанням внутрішньої нестабільності й – на стику субцивілізацій – провокує зриви в не еволюційний, деструктивний розвиток [3, с. 102-103].

Дискретність у правовій сфері все частіше згадується в працях сучасних учених-юристів. Так, І.А. Іванніков визначає дискретність права як історичну переривчастість його розвитку під впливом зовнішніх факторів (тимчасової окупації території країни) або внутрішніх факторів (політична криза, революція). Він наводить приклад дискретності права – припинення дії радянського права під час тимчасової окупації частини території СРСР нацистською Німеччиною в роки Великої Вітчизняної війни [4, с. 50]. На думку А.А. Іванова та В.П. Іванова дискретність права охоплює три ситуації: історична переривчастість права, що настає під впливом культури й права інших народів; нав'язування чужого права; внутрішня структурованість права на інститути й галузі [5, с. 85]. Останнє твердження видається не зовсім обґрунтованим, оскільки структура – сама по собі є не дискретністю, а впорядкуванням нормативної матерії. Нав'язування чужого права як прояв дискретності справедливо критикувалось, але з певними застереженнями з цими авторами можна погодитись. Запозичення чужого права, підтримане правовою системою, зокрема, суспільною правосвідомістю розглядається нами як різновид наступності в праві (явище акультурації добре описано в літературі). Що ж до силового, всупереч волі суб'єктів права, впровадження чужих правових інструментів, то його слід дійсно розглядати як дискретність – розрив зі звичним правовим порядком і примусове нав'язування іншого.

Окупація та/або анексія може супроводжуватися як повним включенням завойованої території до складу держави – завойовника із заміною національного права правом країни-завойовника, так і наданням завойованій території правової автономії. Дослідження сучасними українськими правниками юридичних аспектів окупаційних режимів на території України демонструє різноманітні варіанти такого співвідношення. Так, військова присутність країн Четверного союзу на території України в 1918 р. оцінюється А.В. Макачуком як легальна [6, с. 52-56], на підтвердження чого наводяться приклади сприяння урядів Німеччини та Австро-Угорщини розбудові інститутів Української держави та її правової системи. І навпаки, нацистський окупаційний режим 1941-1944 рр. на території України полягав у повному розриві з правом радянської України. По-перше, було змінено правовий статус населення. По-друге, було створено нову систему судочинства, що поширювалась навіть на цивільні справи (так, з 27 лютого 1943 р. на територіях рейхскомісаріату «Україна» і управління військової адміністрації діяло розпорядження рейхскомісара Е. Коха «Про підсудність у цивільних справах», якими керувалися призначені ним мирові суди) [7, с. 206]. По-третє, на німецький зразок було перетворено систему юридичної відповідальності [8].

Нині, внаслідок воєнної агресії Росії, здійснено силове протиправне відторгнення Кримської автономії та Севастополя від України та їх приєднання до Російської Федерації на правах суб'єктів федерації з відповідним поширенням на Крим законодавства та системи юридичних установ Росії. Отже, має місце дискретність – розрив з правовою системою України. Але акт анексії Криму та Севастополя Росією, хоча й трактований російською владою як «повернення Криму до Росії», не визнається Українською державою, засуджено Генеральною Асамблеєю ООН, ПАРЕ, ПА ОБСЄ, а також суперечить рішенням Венеціанської комісії. Згідно з Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» територія Кримського півострова вважається тимчасово окупованою територією [9]. Цей Закон містить правові підстави наступності правової системи України по деокупації Криму та дискретність/тимчасовість права України впровадженні окупації.

Зазначимо, що тільки повна асиміляція завойованого народу спричиняє припинення розвитку його права. Поді-

бна ситуація в історії зустрічається нечасто. Значно частіше зустрічається ситуація, коли окремі елементи формально скасованого права спадкоємно зберігаються в правореалізації. Жителі завойованої території у взаєминах між собою реалізують національне право, яке фактично перетворюється на правовий звичай, ігноруючи по можливості правові норми держави-завойовника. Така ситуація насамперед складається в таких консервативних сферах життя суспільства, як сім'я й спадкування майна. Зокрема, можна навести приклади продовження звичного правового регулювання на окупованій нацистами території УРСР. Найпоширеніші цивільно-правові правочини (купівля-продаж, міна, оренда) здійснювалися за тими правилами, які набули в правосвідомості людей характеру сталого правового звичаю.

П.Д. Іваненко розмежовує дискретність в історичному сенсі як більш загальне поняття й суто юридичну дискретність – законодавчу. Дискретність права в історичному сенсі – це уривчастість у процесі плавного плинної наступності права, історична уривчастість у процесі розвитку права конкретної держави, що знаходить прояв у не функціонуванні правової системи, яка номінально існує в даний проміжок часу (її незастосовність до регулювання існуючих у суспільстві правовідносин), або в припиненні існування раніше діючої системи права в результаті зовнішньополітичних, внутрішньополітичних або зовнішніх і внутрішньополітичних чинників одночасно. Дискретність у суто юридичному сенсі – це дискретність законодавства, ситуація, коли чинному законодавству притаманна уривчастість, що виражається в неоднорідності закону-регулятора, а якщо ширше – то й в неоднорідності правового регулювання. Дискретність законодавства виражається в дефекті законодавства, правового регулювання, механізму реалізації норм, а також у неможливості застосування тієї чи іншої існуючої норми, у тому числі в умовах нормального функціонування права в цілому [10, с. 80].

Як уявляється, вищенаведені визначення та типологія дискретності права є неповними через, перш за все, акцентування історичного характеру дискретності права. Не тільки історія, але й сучасний стан правової сфери дозволяють визначити дискретність права як зумовлений зовнішніми та внутрішніми чинниками розвитку суспільства та його правової системи розрив з традиціями нормативного та індивідуального правового регулювання суспільного життя. Дискретність права є основоположною рисою права в транзитивному суспільстві, яким, зокрема, є сучасне українське суспільство, що намагається позбутися все ще стійких рудиментів тоталітарного минулого. З певними застереженнями можна говорити про те, що за умов техногенної цивілізації кожне суспільство вимушено чи вільно є транзитивним, зважаючи на виникнення та оформлення нових форм суспільного життя та соціальної організації. Так, інформаційні технології дозволяють інституціоналізувати нові форми участі народу в здійсненні безпосередньої демократії – електронному урядуванні, зокрема. Сприйняття дискретності права не тільки в її історичному вимірі, але й як риси сучасного права дозволяє розширити уявлення про типологію дискретності та виокремити такі види дискретності в праві:

Револьюційна/еволюційна. Револьюційна дискретність означає одномоментний розрив з попереднім правовим порядком, що включає скасування нормативно-правових актів, ліквідацію юридичних установ, докорінну зміну моделі юридичної діяльності тощо. Прикладом тому є ситуація, що склалась у Росії внаслідок більшовицького перевороту в жовтні 1917 р. Прикладом еволюційної дискретності (що не виключала наступності базових компонентів правосвідомості) є доба Мейдзи в Японії, коли протягом 20 років послідовно було проведено модернізаційні реформи, у ході яких впроваджено європейське за приписами законодавство зі збереженням культу імператора та дворянської гідності.

Еволюційна дискретність простежується в типових для сучасної правотворчості ситуаціях, коли ухвалений і підписаний главою держави закон набуває чинності, але розпочинає діяти не в момент підписання або публікації, а через деякий час, необхідний для ознайомлення з його приписами усіх суб'єктів права.

Первинна/вторинна дискретність. Первинна дискретність – це вольове припинення дії правових норм чи нормативно-правових актів, тобто нормативної сторони права. Вторинна дискретність – це припинення юридичної діяльності, зокрема, правозастосовної діяльності, що є наслідком первинної дискретності. У випадку окупації Криму спостерігаються: первинна дискретність у вигляді припинення дії українського законодавства, ліквідації органів влади України та українських юридичних установ та організацій; вторинна дискретність у вигляді припинення дії зарубіжних та міжнародних нормативних та індивідуальних актів (переважно договірної характеру). Як приклад можна навести припинення продажу програмних продуктів корпорації «Apple» у Криму та припинення її співробітництва з кримськими програмістами внаслідок запровадження США санкцій проти Російської Федерації [11].

За ланками правової системи виокремлено: дискретність законодавства/ юридичних установ/ юридичної практики / правової культури/ правосвідомості. На нашу думку, оцінювати ці види дискретності слід з урахуванням їх різної форми в ланках правової системи та різної швидкості появи. Слушним є використання в цьому випадку висновків французького історика Е. Лабрусса про різну швидкість появи змін в економічній, соціальній та загальнокультурній (цивілізаційній) сферах життя суспільства. Швидше за все зміни відбуваються на рівні економіки; соціальні структури змінюються повільніше, лише поступово поступаючись вимогам економіки; ще повільніше трансформуються ідеологія й культура, виступаючи найчастіше як гальма, лише згодом реагуючи на зміни, що відбуваються спершу в економічному, а потім і в соціальному житті [12]. Стосовно правової системи, що «обслуговує» соціальне життя, то очевидним є те, що найперше зміни відбуваються в законодавстві та юридичних органах, які його виконують та застосовують. Отже, й дискретність тут проявляється швидше та гостріше, особливо за часи революційних перетворень. Хрестоматійний тому приклад – «ніч чудес» (3-4 серпня 1789 р.) під час Великої Французької революції, коли протягом доби було скасовано майже усі феодалні повинності та привілеї станів дворянства та духовенства [13]. Цей законодавчий процес різко перервав феодалну правову традицію, заклавши підвалини для принципово нового типу права, заснованого на ідеї рівності громадян.

Дискретність юридичних установ добре простежується на прикладі адміністративної юстиції в Україні. Як відомо, у царській Росії цей інститут, попри його проектну підготовку, так і не було запроваджено. Протягом недовгого існування незалежної Української державності в 1917-1920 рр. було заплановано утворення адміністративної гілки судочинства. Проте прихід радянської влади унеможливив подальше становлення адміністративної юстиції, яка є атрибутом правової держави, через невизнання цих ідей радянської влади та постановку інтересів держави, державного управління над інтересами громадянина та й усього суспільства загалом. Лише з проголошенням суверенітету України, яка взяла курс на розбудову громадянського суспільства, правової держави, в якій людина є найвищою соціальною цінністю, стало можливим формування інституту адміністративної юстиції [14].

Між тим правова культура та суспільна правосвідомість не знають таких різких «стрибків». Невипадково в середовищі французького селянства довгий час зберігалися монархічні та патерналістські переконання, що й викликало феномен Вандеї. Слід приєднатися до висно-

вку О.М. Атоян про перехідну форму суспільної свідомості, яку вона дослідила на прикладі революції 1917-1921 рр. [15, с. 544-546]. Дискретність, що поступалася наступництву, втілювалася в маргінальні типи соціальності, державності й права, зумовлюючи маргіальність правосвідомості.

Особливий випадок дискретності – коли правовий режим території країни не визначено. Так, на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин, особливо на тлі загострення проблем територіального розмежування, виникли передумови щодо появи територій із невизначеним статусом. Серед таких територій потрібно виокремити квазідержави (до яких ми відносимо Південну Осетію, Абхазію, Косово, Нагірний Карабах, Придністровську Молдавську республіку), які частково отримали міжнародно-правове визнання. Правові норми та юридичні установи держав, зі складу яких вийшли ці території, не визнаються квазідержавами, натомість вони створюють власні, не визнані за межами своєї території, законодавство та юридичні установи.

Ще один вид дискретності властивий перехідним правовим режимам, Прикладом тому є Боснія й Герцеговина. Феномен Боснії й Герцеговини, зокрема, вбачається в участі представників міжнародного співтовариства в роботі органів державної влади. Наприклад, Верховний представник по Боснії та Герцеговині (посада створена для виконання Дейтонської мирної угоди 1995 р.) наділений правом звільняти посадових осіб, а також ухвалювати нормативно-правові акти, які, на його думку, є потрібними в дусі слідування верховенству права для держави й які законодавчі органи держави не змогли ухвалити [16].

Дискретність в юридичній практиці. В юридичній практиці, тобто професійній юридичній діяльності по виданню, тлумаченню й застосуванню правових приписів, теж простежується явище дискретності, що «закладено» у самій структурі юридичної практики, що включає статичний та динамічний елементи [17, с. 486]. У соціально-правовому досвіді (статичній стороні юридичної практики) переважає наступність, тоді як у юридичній діяльності – дискретність, що зумовлено унікальністю кожної правової ситуації, вирішити яку потрібно в ході юридичної діяльності. Зокрема, можна виділити такі правові ситуації, що є розривом з усталеною практикою їх вирішення:

1) набула чинності нова правова норма, але немає практики її застосування. Так традиційно незатребуваними є приписи заключних положень чинних законів, які встановлюють відповідальність за порушення закону, не конкретизуючи її. Так, наприклад, за ст. 18 Закону України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» [18] особа, винна в порушенні приписів цього закону має нести цивільну, адміністративну, дисциплінарну або кримінальну відповідальність. Між тим відсутність конкретизації цих видів відповідальності зумовлює й відсутність практики їх застосування. На сьогодні не відомо жодного випадку притягнення до відповідальності осіб, котрі б займалися вирощуванням незареєстрованих ГМО або виробництвом продукції, отриманої з їх використанням, або ж знищенням урожаїв генетично модифікованої продукції [19];

2) правова норма, хоча й не є новою, але регулює відносини, які відносно рідко трапляються в правовому житті. Так, у 1988 р. до адміністративного та кримінального законодавства України було внесено заборону жорстокого поводження з тваринами. Але випадки застосування державними правоохоронними та екологічними органами були дуже рідкісні, наприклад у 2005 р. за ст. 89 КУпАП до відповідальності було притягнуто лише 3 особи, у 2006 р. – 17 осіб, у 2008 р. – теж 17 осіб [20, с. 52-53]. В усіх цих випадках правозастосування здійснюється без опори на відповідний правовий досвід, не існує наступності у вирішенні цієї категорії справ;

3) правові норми, необхідні для вирішення правової ситуації є дефектними або колізійними, або ж не відповідають критерію правової визначеності, зокрема – ясності та зрозумілості для адресата. Зокрема, негативні приклади тому подає законодавство України про громадянство. Сьогодні можна впевнено прогнозувати наростання масиву юридичних справ, пов'язаних зі втратою українського громадянства, що зумовлено недоліками Закону «Про громадянство України», який з одного боку містить принцип єдиного громадянства, з іншого – залишає можливості для біпатризму та поліпатризму. Україна не визнає наслідків подвійного громадянства, проте не забороняє подвійне громадянство як таке. Зокрема, обов'язок відмовлятися від другого громадянства для громадян України не передбачений. У зв'язку з цим, як вказує О.Р. Посидинок, неможливо не згадати ч. 1 ст. 19 Конституції України, яка проголошує: «Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством» [21]. Але ще більш загрозливим є те, що на сьогодні немає механізму застосування правових норм щодо втрати громадянства України. Немає ні законодавства, ні практики його реалізації відповідно щодо примусового набуття громадянства кримчанами. Відсутність практики була до певної міри зумовлена неактуальністю цього питання, своєю чергою мізерна практика не спонукала до удосконалення законодавства.

Закон про громадянство містить положення, за яким повнолітній громадянин, добровільно набувши громадянство іншої держави, може втратити українське. Однак, для цього потрібен указ президента України про втрату такою особою громадянства України. За пострадянську історію України жоден з її президентів жодного такого указу не видав. Отже, ст. 25 Конституції України встановлює, що громадянин України не може бути позбавлений громадянства й права змінити громадянство. Таким чином, втрата українського громадянства – це теоретична процедура припинення українського громадянства, але на практиці така процедура ніколи не застосовувалась.

В. Ліпкан наголошує на тому, що бути громадянином означає бути частиною держави, а отже нести, передусім, обов'язки перед державою. Громадянство становить стійкий правовий зв'язок між фізичною особою й державою, що знаходить свій вияв в їх взаємних правах та обов'язках. Після подій на сході країни в 2014 році та підтримці окремими громадянами України дій, спрямованих на насильницьке повалення конституційного ладу цей автор вважає, що наразі постало питання про розгляд проблеми позбавлення громадянства як одного з виду кримінальних пока-

рань за вчинення злочинів проти основ національної безпеки, вчинення сепаратизму та терористичного акту. Слід забезпечити державу адекватним інструментарієм захисту власних інтересів, створити умови для розвитку тих соціальних систем і конкретних осіб, які хочуть бути громадянами своєї країни, хочуть творити й будувати, а не знищувати й ліквідовувати. Українська державність має багаті традиції державотворення й формування нових прогресивних інститутів. Одним із них є позбавлення громадянства, котрий виступатиме наступним кроком утвердження сильної держави в епоху перманентних геополітичних та геоправових трансформацій [22].

Наступним прикладом дискретності можна навести проблеми, що виникають стосовно громадянства в Криму, пов'язані з анексією півострова. Громадяни України, що проживають на території окупованого Криму, від часу окупації півострова Росією, зіштовхнулися з низкою правових проблем. Однією з найгостріших є ситуація з громадянством. Розібратися в цих тонкощах намагалися українські експерти та представники влади, які взяли участь в інформаційній дискусії «Громадяни за примусом: про актуальні проблеми кримчан». За результатами дослідження «Проблеми з громадянством у Криму», експерти Українського незалежного центру політичних досліджень зазначили, що основні проблеми, з якими стикаються кримчани, є: примус до відмови від українського громадянства; труднощі з отриманням громадянства Росії з причин відсутності реєстрації в Республіці Крим; проблеми з відмовою від російського громадянства в громадян України, які не написали заяви до 18 квітня 2014 р.; труднощі, зумовлені отриманням виду на постійне проживання в окупованому Криму. Також експерти відзначили наявність інших соціальних та політичних викликів, обмеження свободи пересування, обмеження в освіті та інших сферах [23].

Висновки. Отже, дискретність права – це зумовлений зовнішніми та внутрішніми чинниками розвитку суспільства та його правової системи розрив з традиціями нормативного та індивідуального правового регулювання суспільного життя, що має місце як в історії права, так і на сучасному етапі його розвитку й виступає як прояв транзитивності в праві. Дискретність права набуває революційної або еволюційної форми, може бути первинною та вторинною й знаходить втілення в основних ланках правової системи (дискретність законодавства, юридичних установ, юридичної практики, правової культури та правосвідомості). Тому дослідження дискретності в праві дозволить нам з'ясувати фактори що впливають на розвиток правової системи держави, визначити шляхи можливого її реформування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Щербик Д.В. Дискретность и преемственность в развитии права Беларуси : автореф. дис. на соискание ученой степени к. ю. н : спец. 12.00.01 – теория и история права и государства ; история учений о праве и государстве / Д.В. Щербик. – Минск, 2009. – 25 с.
2. Философский энциклопедический словарь / подгот. А.Л. Грекулова и др. – М. : Сов. энциклопедия, 1989. – 815 с.
3. Суворов Д.В. О специфике российской цивилизации / Д.В. Суворов // Вестник гуманитарного университета. – 2013. – № 1. – С. 100-105.
4. Иванников И.А. Теория государства и права : Учебник / И.А. Иванников. – М. : РИОР; ИНФРА-М : Академцентр, 2012. – 352 с.
5. Иванов А.А. Теория государства и права : Курс лекций, учебное пособие / А.А. Иванов, В.П. Иванов. – М. ЮНИТИ-ДАНА, 2007. – 303 с.
6. Макачук А.В. Військова юстиція держав четвертого союзу на території України в 1918 році / А.В. Макачук // Науковий вісник Чернівецького університету. – Вип. 628. «Правознавство». – 2012. – С. 52-62.
7. Шайкан В. Стан системи судочинства на території рейхскомісаріату «Україна» та військової зони в роки гітлерівської окупації [Електронний ресурс] / В.О. Шайкан // Сторінки воєнної історії України : зб. наук. статей / НАН України. Ін-т історії України. – К., 2007. – Вип. XI. – С. 205-210.
8. Куницький М.П. Соціально-правовий статус місцевого населення Рейхскомісаріату «Україна» (1941-1944 pp.) : монографія / М.П. Куницький. – К. : ПП «НВЦ «Профі», 2014. – 564 с.
9. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15. 04. 2014 № 1207-VII // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 26. – Ст. 892.
10. Иваненко П.Д. «Дискретность права» и «дискретность законодательства» : содержание явлений, формы, причины / П.Д. Иваненко // Вестник ЮУрГУ. Серия «Право» – 2014, том 14. – № 4. – С. 78-83.
11. Apple заборонила продаж своєї продукції в Криму // Дзеркало тижня. – 2-15 – 22 січня. – Режим доступу : http://dt.ua/TECHNOLOGIES/apple-zaboronila-prodazh-svoeyeyi-produkciyi-v-krimu-162017_.html.
12. Уваров П.Ю. Между «ежами» и «лисами». Заметки об историках / Павел Юрьевич Уваров. – М. : Новое литературное обозрение, 2015. – 280 с.

13. Адо А.В. Крестьяне и Великая Французская революция. Крестьянские движения в 1789-94 гг. / 2-е изд. дораб. и доп. / А.В. Адо. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1987. – 446 с.
14. Решота В. Перспективи формування адміністративної юстиції в системі державного управління України [Електронний ресурс] / В. Решота // Науковий вісник. – 2008. – Вип. 1. «Демократичне врядування» – 7 с. Режим доступу: http://www.lvivacademy.com/visnik/fail/V_Reshota.pdf.
15. Атоян О.Н. Утопия безвластия. Крестьянское правосознание в историко-правовой реальности 1917-1921 годов (на примере анархо-махновщины): монография / О.Н. Атоян. – Луганск: РИО ЛГУВД им. Э.А. Дидоренко, 2010. – 600 с.
16. The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina, 14.12.1995, Annex 10: Civilian Implementation of Peace Settlement [Electronic resource]. – Code of access: http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=366.
17. Крестовська Н.М. Теорія держави й права: підручник, практикум, тести / Н.М. Крестовська, Л.Г. Матвєєва. – К.: Юрінком Інтер, 2015. – 584 с.
18. Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів: Закон України від 31.05.2007 № 1103-V // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 35. – Ст. 484.
19. Мартинюк Н. Чи потрібно виводити з тіні ГМО? [Електронний ресурс] / Наталія Мартинюк. – Режим доступу: <http://a7d.com.ua/plants/13850-chi-potrбно-vivoditi-z-tin-gmo.html>.
20. Борейко В.Е. Жестокость к животным и Административный кодекс Украины / В.Е. Борейко // Гуманитарный экологический журнал. – 2010. – № 3. – С. 52-53.
21. Поединок О. Принцип єдиного громадянства. Чому відсутній єдиний погляд? [Електронний ресурс] / Ольга Поединок. – Режим доступу: http://ukrinur.kiev.ua/publications/publications_14.html.
22. Ліпкан В. Позбавлення громадянства як теоретична проблема й практична доцільність [Електронний ресурс] / В. Ліпкан. – Режим доступу до статті: <http://goal-int.org/pozbavleniya-gromadyanstva-yak-teoretichna-problema-i-praktichna-docilnist/>.
23. Прес-реліз Інформаційна дискусія «Громадяни за примусом: про актуальні проблеми кримчан». 23.12.2014 – <http://www.ucipr.kiev.ua/publications/pres-relez-informatsiina-diskusii-gromadiani-za-primusom-pro-aktualni-problemi-krimchan-23122014>.

УДК 342.7

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО СТАТУСУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

GENERAL CHARACTERISTICS OF THE LEGAL STATUS OF CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS

Нагорна В.В.,

аспірант Інституту права та суспільних відносин
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

Стаття присвячена аналізу загальної характеристики правового статусу дітей з особливими потребами та його елементів. Проаналізовано підходи різних вчених щодо визначення теоретичних понять «правовий статус дітей з особливими потребами», «правосуб'єктність», «права дітей з особливими потребами». Автор акцентує увагу на основних елементах правового статусу дітей з особливими потребами.

Ключові слова: правовий статус, права дітей з особливими потребами, правосуб'єктність.

Статья посвящена анализу общей характеристики правового статуса детей с особыми потребностями и их элементов. Проанализированы подходы разных ученых относительно определения теоретических понятий «правовой статус детей с особыми потребностями», «правосубъектность», «права детей с особыми потребностями». Автор акцентирует внимание на основных элементах правового статуса детей с особыми потребностями.

Ключевые слова: правовой статус, права детей с особыми потребностями, правосубъектность.

Article is devoted to the general characteristics of the legal status of children with special needs and their elements. The approaches of various scholars to determine the theoretical concepts "the legal status of children with special needs", "personality", "rights of children with disabilities". The author focuses on the key elements of the legal status of children with special needs.

Key words: legal status, rights of children with special needs, personality.

Діти з особливими потребами в будь-якому суспільстві й державі, зокрема й в Україні, виступають суб'єктами права, мають особливий правовий статус, і потребують належної уваги держави та її органів як самостійних суб'єктів певних правовідносин, що властиві відповідній державі. Елементами правового статусу виступають права та обов'язки дитини з особливими потребами, її правосуб'єктність, принципи, що у подальшому впливає на реалізацію її прав, визначених законодавством. Поняття та ознаки правового статусу дітей з особливими потребами в Україні є малодослідженими й потребують глибокого аналізу як в теорії так і в практиці, що дозволить закріпити та реалізувати надані цим дітям права як самостійних суб'єктів права через визначення та вивчення їх спеціального правового статусу.

Потужний внесок у розвиток соціального забезпечення людей з особливими потребами, зокрема дітей даної

категорії, було здійснено Б.І. Сташків, В.С. Тарасенко, О.Г. Чутчевою та іншими.

Останнім часом просліджуємо праці щодо правового статусу дітей та дітей з особливими потребами, людей з інвалідністю таких науковців, як О.М. Кудрявцевої, В.М. Маринець, Є.Г. Єрмілової тощо. Разом з тим слід відзначити, що у вітчизняній юридичній науці чітко не визначено прав дітей з особливими потребами, механізм їх реалізації, елементів правового статусу. Тому, **метою та завданням статті** є подальше ґрунтовне дослідження правового статусу дітей з особливими потребами, його елементів, виокремлення основних видів їх прав.

Правовий статус особистості, на думку В.С. Нерсесянца, у загальному вигляді є системою прав і обов'язків, законодавчо закріплених державою в конституціях, міжнародно-правових актах про права людини й інших нормативно-юридичних актах [1, с. 225]. Правовий статус особи